

Hanna Ignatowicz

Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Po co nam muzea rolnictwa? Refleksje wokół jubileuszu 150-lecia muzealnictwa rolniczego na ziemiach polskich

Wprowadzenie

Przypadającej w bieżącym roku 150. rocznicy muzealnictwa rolniczego na ziemiach polskich powinna towarzyszyć refleksja nad dawną i terażniejszą misją oraz przyszłością muzeów o profilu rolniczym. Jubileusz nawiązuje do roku 1875, w którym rozpoczęło oficjalną działalność Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. W ramach obchodów jubileuszu Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie organizuje inicjatywy, wśród których najważniejszymi są: międzynarodowa konferencja *Wczoraj, dziś i jutro muzealnictwa rolniczego* (18–19 września 2025), wystawa czasowa *EXPOzycja/Od wystaw rolniczych do muzeum* (10 września – 30 listopada 2025) oraz impreza plenerowa obejmująca zagadnienia z zakresu dawnego i współczesnego rolnictwa, ze szczególnym uwzględnieniem techniki rolniczej (21 września 2025)¹.

Niniejszy artykuł prezentuje ogólne spojrzenie na ewolucję misji muzealnictwa rolniczego w perspektywie czasu — od okresu zaborów aż do współczesności, z naciskiem na drugą połowę XX wieku. Analiza tego tematu pozwoli choć w części odpowiedzieć na prowokacyjne pytanie

¹Zadanie dofinansowano ze środków Samorządu Województwa Wielkopolskiego. Patronat honorowy nad wydarzeniem objęli między innymi: Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi Czesław Siekierski, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego Hanna Wróblewska oraz Marszałek Województwa Wielkopolskiego Marek Woźniak.

zawarte w tytule o najważniejsze cele stawiane przed tego typu muzeami². Wyraża ono również obawy o przyszłość muzealnictwa rolniczego nie tylko w kraju, lecz także poza jego granicami.

Czy zamykamy się w przeszłości, stając się tylko muzeami historii rolnictwa? Jak kształtujemy politykę gromadzenia zbiorów wobec szybkich przemian technicznych w rolnictwie i braku przestrzeni magazynowej na zróżnicowane materiałowo i gabarytowo obiekty? Jakie są perspektywy rozwoju muzeów rolniczych w kontekście zmniejszającej się kadry mającej specjalistyczne wykształcenie? Jak reinterpretować dziedzictwo rolnicze, aby stało się bliskie współczesnemu widzowi? W jaki sposób przeprowadzać działania edukacyjne, żeby nie eksploatować nadmiernie zabytkowych obiektów? Jak nie wpaść w pułapkę postrzegania muzeów (nie tylko) rolniczych jako miejsca rozrywki, które aby mieć prawo do finansowania ze źródeł publicznych, muszą dostosować ofertę do zmieniającego się społeczeństwa w celu zwiększenia frekwencji? Te zagadnienia leżą u źródła wspomnianego niepokoju. Ich przegląd niech będzie zachętą do dalszych dociekań.

Pierwsza część artykułu, która jedynie akcentuje problematykę korzeni muzealnictwa rolniczego, ma za podstawę literaturę poświęconą szkolnym kolekcjom rolniczym oraz Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Te korzenie wyrastają z gleby XVIII-wiecznych refleksji i projektów Etienne’a Dieudonné Chardona de Rieule oraz Michała Jerzego Mniszcha, którzy widzieli w zbiorach przyrodniczych i technicznych potencjał w podnoszeniu poziomu naukowego i cywilizacyjnego Rzeczypospolitej [Rosset, Woźniak, Bednarz-Doiczmanowa red. 2020]. Warto zauważyć, że takim encyklopedycznym podejściem do kolekcji charakteryzowało się też powstałe w 1875 roku Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, co zostało zawarte w ustawie Warszawskiego Muzeum Przemysłowego i Rolniczego. Istotną do przybliżenia kontekstu rozwoju muzealnictwa na ziemiach polskich jest publikacja powstała w ramach projektu badawczego „Muzeum w polskiej kulturze pamięci”, będąca zbiorem studiów o muzeach na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów [Rosset, Tołysz, Wawrzak red. 2020]. Cennym źródłem informacji o historii warszawskiego muzeum jest *Bibliografia do dziejów Muzeum Przemysłu i Rolnictwa za lata 1875–1939*, wydana w 1973 roku z okazji zbliżającej się 100. rocznicy powstania warszawskiego muzeum [Koperska, Łukomska 1973]. Ważnym głosem w dyskusji o roli Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w budowaniu bazy przyszłego samodzielnego

² Takie zaczepne pytanie postawiły m.in. Anna Żakiewicz [2008], a także Debra A. Reid [2009].

muzeum rolniczego są następujące pozycje międzywojenne: broszurka, w której zawarto postulaty powołania samodzielnego muzeum rolniczego [Chrzanowski, Miklaszewski, Świętochowski 1928], oraz wydawnictwo jubileuszowe muzeum [Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie 1875–1929, 1929]. Światło na działalność warszawskiego muzeum do jego likwidacji rzucają archiwalia zgromadzone w Archiwum Państwowym w Warszawie³.

W kwestii powstania i działalności Muzeum Rolnictwa w Szreniawie korzystano z materiałów z archiwum zakładowego, artykułów publikowanych w roczniku muzealnym oraz wydawnictw rocznicowych. Problematykę ewolucji muzealnictwa rolniczego przeanalizowano na podstawie literatury branżowej oraz materiałów z seminariów, które odbyły się w szreniawskim muzeum. Uzupełnieniem obrazu krajowego muzealnictwa rolniczego jest przedstawienie okoliczności powstania i zadań Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, zebranych w publikacji jubileuszowej z okazji 50-lecia muzeum w Ciechanowcu [Dobroński red. 2012].

Aby ukazać tematykę w szerszym kontekście (europejskim i światowym), przytoczono przemyslenia członków Międzynarodowego Stowarzyszenia Muzeów Rolniczych (AIMA)⁴ na temat reinterpretacji dziedzictwa i przyszłości muzealnictwa rolniczego na świecie. Pochodzą one głównie z materiałów pokonferencyjnych kongresów rolniczych.

Ewolucja misji muzealnictwa rolniczego

Misję muzeów rolniczych na ziemiach polskich określały przez 150 lat potrzeby społeczeństwa żyjącego w określonych warunkach geopolitycznych. Obiekty z dziedziny kultury wsi i techniki rolniczej, a także etnografii stały się w XIX wieku przedmiotem zainteresowań badawczych kolekcjonerów. Ich eksponowanie miało cel naukowy oraz doświadczalno-edukacyjny

³ Do wspomnianych archiwaliów z lat 1945–1953 należą: rękopis ostatniego dyrektora Stanisława Leśniowskiego, protokoły z posiedzeń Zarządu oraz dokumenty związane z procesem likwidacji Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, sygn. 3, 4, 7, 9, 25, 28, 30, 31, 32, 146/9.

⁴ Muzeum w Szreniawie jest członkiem AIMA od początku działalności tej organizacji, czyli od 1966 r. AIMA (franc. Association Internationale des Musées d'Agriculture) promuje badania naukowe i stymuluje współpracę między profesjonalistami muzealnymi a muzeami rolniczymi. Należy do organizacji stowarzyszonej w Międzynarodowej Radzie Muzeów (ICOM) i Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO). Muzea oraz inne instytucje i osoby prywatne, działając w ramach AIMA, są zjednoczone wokół ważnej idei istnienia stowarzyszenia — przyczyniać się do rozwoju muzeów i propagowania historii rolnictwa, a także poruszać problemy w dziedzinie szans i zagrożeń współczesnego rolnictwa; na podstawie: <https://icom.museum/en/committee/international-association-of-agricultural-museums/> [data odczytu: 22.04.2025].

i opowiadało o rolniczym pochodzeniu społeczności, a także specyfice danego regionu. Muzea, których tematyka dotyczyła zagadnień codziennego życia, nie były instytucjami elitarnymi, dostępnymi wyłącznie dla uczonych i pasjonatów, ale miejscami udostępniającymi wiedzę o świecie także niższemu warstwowi społecznemu. Gromadzone rzeczy stawały się „źródłem poznania, wyrazem poznawczego stosunku człowieka do przyrody” [Gluziński 1980: 111] i uniwersytetami, w których zgłębiano osiągnięcia myśli technicznej⁵.

Muzealnictwo rolnicze powiązane z przyrodniczym, technicznym i etnograficznym pierwsze kroki stawiało w szkołach o profilu rolniczym, które odegrały ważną rolę w gromadzeniu księgozbiorów i eksponatów poświęconych tym dziedzinom wiedzy. Wspomnę tylko o dwóch instytucjach krajowych. Pierwsza z nich to Wyższa Szkoła Rolnicza, która powstała w 1856 roku w Dublanach koło Lwowa. Na początku XX wieku działały w jej ramach muzea: botaniczne, inżynierii wiejskiej, zoologiczne, mineralogiczne. W „muzeum mechanicznym” (później nazwanym „inżynierii wiejskiej”) w XIX wieku zgromadzono kolekcję starych i nowych narzędzi oraz maszyn rolniczych. W muzeum botanicznym zbierano między innymi zielniki, nasiona, modele roślin, modele chorób roślin. Muzealne kolekcje pełniły użytkową funkcję jako pomoce naukowe w procesie nauczania [Pawlikowski 1886: 9–10]. Druga to, działająca w zaborze pruskim w latach 1870–1877, Wyższa Szkoła Rolnicza w Żabikowie, w której gromadzono okazy przyrodniczo-rolnicze. Po likwidacji szkoły zbiory przekazano Poznańskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk, skąd trafiły do Muzeum Przyrodniczego w Poznaniu [Brzostowski 1970: 129].

Początki zinstytucjonalizowanego muzealnictwa rolniczego na ziemiach polskich wiążemy z działalnością Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie⁶. Jego celem było „podać przemysłowcom i gospodarzom wiejskim możliwość naocznego badania przedmiotów, mających związek z rodzajem ich zajęć, tudzież zapoznawania się z ulepszonymi narzędziami i sposobami produkcji” [Ustawa Warszawskiego Muzeum... 1875: pkt I, § 1].

⁵ Temat pogłębiła Małgorzat Wawrzak w swoim referacie *Laboratoria naukowe i praktyczne. O początkach zbiorów rolniczych na ziemiach Rzeczypospolitej do 1918 roku*, opublikowanym w materiałach konferencji *Wczoraj, dziś i jutro muzealnictwa rolniczego*, 18–19.09.2025, s. 50–73.

⁶ „Pierwotnymi założycielami Muzeum są: Jan książę Lubomirski, Józef hrabia Zamoyski, kupiec pierwszej Gildy Jakób Natanson, oraz dom handlowy Hille i Dietrich”, Ustawa Warszawskiego Muzeum...1875: pkt II, § 6.

Gromadzenie „zbioru osobliwości” dla nowej instytucji zainicjował w 1866 roku Jan Tadeusz książę Lubomirski [Chwalewik 1927: 353].

Od początku XX wieku mnożyły się inicjatywy lokalne związane z działalnością towarzystw rolniczych. Powstawały skanseny oraz instytucje naukowe. W 1906 roku założono Muzeum Towarzystwa Rolniczego w Równem na Wołyniu, które w zbiorach miało okazy odmian pszenicy i żyta, kolekcję ornitologiczną i zoologiczną. Rok później utworzono Muzeum Podolskie w Tarnopolu, prezentujące kolekcję map podolskich folwarków i wsi, zielniki, zbiory myśliwskie oraz zbiór ilustrujący rodzaje i gatunki drzew rosnących na Podolu. Interesujące eksponaty rolnicze pozyskiwano po likwidacji wystaw przemysłowo-rolniczych. W ten sposób w 1907 roku z inicjatywy Lubelskiego Towarzystwa Rolniczego zebrano modele maszyn rolniczych, narzędzia do uprawy ziemiopłodów, okazy zbóż i drzewostanu, owadów, ptaków, a ponadto modele budownictwa wiejskiego, wyroby koszykarskie i stroje ludowe. Warto tu wspomnieć o muzeach w Łomży, Ostrołęce i Muzeum Kurpiowskim w Nowogrodzie, które powstały dzięki zbiorom gromadzonym od 1909 roku przez Adama Chętnika [Brzostowski 1970: 132–133].

W okresie międzywojennym Muzeum Przemysłu i Rolnictwa kładło nacisk na edukowanie w tematyce gospodarstwa wiejskiego, przemysłu i rzemiosł oraz upowszechnianie badań naukowych w tych dziedzinach, w mniejszym zaś stopniu na gromadzenie zbiorów. Swoje cele statutowe realizowało, wykorzystując szkoły, kursy, instytuty, pracownie naukowe, stacje badawcze, czasopisma, publikacje naukowe i zawodowe, organizując wystawy, wykłady, pokazy i odczyty oraz pomagając w kształceniu młodzieży [*Projekt statutu Muzeum...* 1939: § 4 i 5]. Działalność warszawskiego muzeum celnie podsumowała Aldona Tołysz: „Muzeum zaczęło zatem zbierać w swoich progach nie tylko obiekty, ale i inicjatywy” [Tołysz 2019].

Decyzją Prezydium Rady Narodowej w m. st. Warszawie 17 listopada 1950 roku nakazano likwidację Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Mimo sprzeciwu dyrektora Stanisława Leśniowskiego proces ruszył, by zakończyć się w 1953 roku. Jednak ponad 70-letnia działalność warszawskiej instytucji nie poszła w zapomnienie, stając się fundamentem pod rozwój muzealnictwa rolniczego na ziemiach polskich oraz przyczyniając się do powołania Muzeum Rolnictwa w Szreniawie [Śliwińska, Ignatowicz 2014: 19–20].

Dyskusję o potrzebie założenia muzeum rolniczego wznowiono w 1960 roku. Profesor Witold Pruski (późniejszy przewodniczący Rady Naukowej

Muzeum Rolnictwa w Szreniawie) złożył Ministrowi Rolnictwa „Memoriał o potrzebie założenia w kraju Muzeum Rolnictwa ze stosownym uzasadnieniem”. Finalnie 12 marca 1962 roku w ministerstwie podjęto uchwałę o powołaniu komitetu mającego się zająć organizacją tej instytucji [Pruski 1965].

Na siedzibę muzeum wybrano XIX-wieczny majątek ziemski w Szreniawie, należący po wojnie do Kombinatów PGR w Konarzewie. Zarządzeniem Ministra Rolnictwa z dnia 4 lipca 1964 roku powołano Muzeum Rolnictwa z siedzibą w Szreniawie koło Poznania. Nowa instytucja miała zbierać ocalałe po wojnie obiekty, które ukazują 1000-letnią historię polskiego rolnictwa i hodowli. Podkreślano edukacyjną misję muzeum rolniczego, którego zbiory jako pomoce dydaktyczne powinny służyć uczącej się młodzieży „mającej poświęcić się zawodom rolniczym”⁷ w myśl zasady, że „pokaz często lepiej przemawia do wyobraźni niż suche słowo” (Rogała 1975: 85).



Il. 1. Oficjalne zwiedzanie ekspozycji prezentującej narzędzia rolnicze z kolekcji prof. Stefana Biedrzyckiego, Muzeum Rolnictwa w Szreniawie, 29 sierpnia 1964, z archiwum MNRIPR-S w Szreniawie

⁷ Zarządzenie nr 100 Ministra Rolnictwa z dnia 4 lipca 1964 r. w sprawie utworzenia Muzeum Rolnictwa w § 2 zawiera w trzech punktach zadania powołanej instytucji: gromadzenie, przechowywanie, konserwowanie oraz naukowe opracowywanie i udostępnianie społeczeństwu zgromadzonych eksponatów i materiałów, prowadzenie prac naukowo-badawczych i popularyzatorskich, prowadzenie działalności oświatowo-wychowawczej.

O specyfice każdego muzeum świadczą zbiory. Trzonem zbiorów technicznych młodego muzeum w Szreniawie stała się kolekcja narzędzi prof. Stefana Biedrzyckiego (1876–1936). Profesor należał do grona specjalistów z dziedziny nauk rolniczych i technicznych. Współpracował z Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, będąc jego członkiem przez ponad 30 lat, oraz kierował w latach 1922–1936 Zakładem Mechaniki i Maszynoznawstwa Rolniczego SGGW. W tymże zakładzie, przy ul. Hożej 74 w Warszawie, ulokował zebrane narzędzia (w tym unikatowe pługie i radła) i maszyny rolnicze z terenu II Rzeczypospolitej. Fragment tej kolekcji przetrwał zawieruchę wojenną i w 1964 roku przez Instytut Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa został przekazany Muzeum Rolnictwa⁸. Wspomniana kolekcja prof. Stefana Biedrzyckiego stała się symbolicznym mostem łączącym obie instytucje — Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie i Muzeum Rolnictwa w Szreniawie [Matela 2020: 20]. Należy podkreślić, że dyrektor Rogala mimo niesprzyjającej atmosfery politycznej, zafascynowany dorobkiem instytucji warszawskiej, w swoich publikacjach akcentował, że nowe muzeum „pragnie nawiązać do tradycji swego poprzednika”, ale z uwzględnieniem nowych wyzwań stojących przed współczesnym rolnictwem [Rogala 1966: 133–139].

Muzeum w 1966 roku utworzyło dział dokumentacji, który rozpoczął inwentaryzowanie zbiorów. Najliczniejszą grupą były narzędzia pracy na roli, obiekty transportu wiejskiego, sprzęt gospodarstwa domowego, urządzenia mieszkań wiejskich, naczynia i narzędzia wykorzystywane w hodowli zwierząt domowych oraz narzędzia rzemiosła wiejskiego. Pracownia ikonograficzna gromadziła i opracowywała dokumenty propagandowe odnoszące się do ruchów rewolucyjnych na polskiej wsi i walki proletariatu rolnego, materiały ilustrujące działalność organizacji zawodowych na wsi, dokumentację poświęconą budownictwu wiejskiemu, narzędziom pracy, maszynom rolniczym i hodowli zwierząt [Papiewska 1970: 182–185].

Przy niewielkich środkach finansowych starano się pozyskiwać nowe obiekty do zbiorów. Nawiązywano współpracę z przedsiębiorstwami rolniczymi, apelując o przekazywanie najnowszych maszyn, gdyż celem było organizowanie nowoczesnego muzeum, a te:

⁸ Są to 52 obiekty, w większości z II poł. XIX w., które ukazują ewolucję narzędzi rolniczych na terenach dawnych ziem polskich. Najliczniejszą grupą są narzędzia pługie (pługi, radła i sochy). Pojedyncze egzemplarze to: jarzmo kulowe, lemiesz i model żniwiarki McCormicka. Ten ostatni był wypożyczony w 1979 r. jako rekwizyt do serialu *Najdłuższa wojna nowoczesnej Europy* (Protokoły ruchu muzealiów 1976–1980, Protokół zdawczo-odbiorczy nr 36/79, mps, nr inw. 46/1/237).

nie może być zbiorem eksponatów, które w mniej lub więcej udany sposób wykazują jak gospodarowali dawniej i jak gospodarują dzisiaj. Ale musi wykazać, jak powinno się gospodarować jutro z uwzględnieniem nie tylko najnowszych zdobyczy, ale i tych, które przewiduje nauka (...). Musi być ciągle postępowe a nie zastygłe w konserwatyzmie jakiejś formy chociażby najnowszej (...) [Świętochowski 1966: 107].

Wystosowano prośbę do punktów skupu złomu w sprawie informowania muzeum w Szreniawie o starych pługach, wałach, bronach i kieratach. W różnorodnych zbiorach znalazły się też dzieła sztuki. Powoli powstawała kolekcja artystyczna — z Centralnej Składnicy w Kozłówce przyjmowano płótna socrealistyczne o tematyce rolniczej, nawiązano współpracę z galeriami Desa oraz nabywano prace współczesnych artystów [Ignatowicz, Niestrawski red. 2024: 22–25].

Młoda instytucja rozpoczęła bieżącą działalność, napotykając problemy w postaci braku magazynów zbiorów, zwłaszcza na zbiory dużogabarytowe, pawilonów wystawienniczych i wyszkolonej kadry oraz konflikty z kierownictwem PGR-u. Maszyny rolnicze umieszczano w pawilonach wystawieniowych, które nie zapewniały właściwych warunków przechowywania — brak ogrzewania, duże różnice temperatury i wilgotności w zależności od pory roku. Brakowało przemyślanej polityki gromadzenia zbiorów. Wiele obiektów znajdowano podczas wyjazdów penetracyjnych lub przyjmowano jako dary. Niestety niektóre z nich się powtarzały lub były pozyskiwane tylko ze względu na propagandową treść, a taka polityka miała niekorzystny wpływ na budowanie kolekcji. Tak ową sytuację podsumował w 1966 roku prof. Witold Pruski: „Wypaczone zostało podstawowe założenie, że ma to być muzeum rolnictwa i uczyniono zeń w głównej mierze propagandowy ośrodek przebiegu walki klasowej na wsi (...)” [Pruski 1966:55].

Muzeum szreniawskie w okresie „raczkowania” pod koniec 1967 roku zgromadziło 1610 eksponatów, 3331 woluminów w Bibliotece, 600 jednostek dokumentacji historycznej oraz 2446 negatywów w Dziale Ikonograficznym. Zorganizowano filmotekę⁹ i w 1966 roku wydano pierwszy plakat promocyjny autorstwa Zbigniewa Kai. Dokonało się to dzięki staraniom dyrektora i niewielkiej kadry¹⁰. Sukcesywnie rosła też liczba zwiedzających,

⁹ W ramach promocji zrealizowano trzy filmy dokumentalne krótkometrażowe na taśmie czarno-białej 16 mm, według scenariusza Adama Daneckiego: *Muzeum Rolnictwa w Szreniawie*, *Z dziejów rolnictwa polskiego*, *Z dziejów walk klasowych na wsi*.

¹⁰ W 1964 r. personel tworzyli dyrektor i dwie salowe, które pełniły obowiązki stróża, sprzątaczek i przewodników po wystawie. W 1966 r. liczba pracowników zwiększyła się do

która w tym czasie sięgnęła 20 tys. osób, w tym 600 turystów zagranicznych z Bułgarii, Czechosłowacji, Niemiec, Rumunii, Węgier, Jugosławii, Algierii, Kuby i ZSRR [Rogała 1970: 164–170].

Muzeum w Szreniawie było instytucją o charakterze ogólnopolskim, natomiast w 1962 roku Towarzystwo Rozwoju Miasta Ciechanowca zainicjowało działania w celu utworzenia regionalnego muzeum noszącego imię ks. Krzysztofa Kluka. Od 1963 roku zbierano eksponaty i 5 lipca 1964 roku nastąpiło uroczyste otwarcie Społecznego Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu. Podobnie jak w Szreniawie siedzibą muzeum stał się pałac. W tym wypadku była to dawna siedziba hrabiów Starzeńskich, spalona po wojnie, więc wymagała remontu. Na pierwszej ekspozycji magazynowej zbiorów zaprezentowano około 500 eksponatów pogrupowanych w pięciu działach tematycznych: narzędzia do uprawy roli, sprzęt gospodarstwa domowego, narzędzia do obróbki włókna, życie i działalność naukowa ks. Krzysztofa Kluka oraz historia Ciechanowca. Pozyskane obiekty ukazywały historyczny rozwój rolnictwa na białostockiej wsi, a także kulturę materialną i duchową ludności z Białostocczyzny oraz przyległych terenów Mazowsza i Podlasia. W 1968 roku placówka otrzymała status instytucji państwowej. Wówczas kierownikiem muzeum został Kazimierz Uszyński, który w latach 1975–2002 sprawował funkcję dyrektora [Dobroński red. 2012: 29, 298]. Dostrzegał on również potrzebę podjęcia działalności naukowo-oświatowej, dostosowanej do potrzeb rolników, agrotechników i okolicznych szkół [Uszyński 1969: 212]. Problemy i działania ciechanowieckiego muzeum na przełomie lat 60. i 70. były podobne do tych w Szreniawie: mała kadra (ośmiu pracowników, w tym dwóch merytorycznych), remont podworskich obiektów, tworzenie ekspozycji stałej i rozpoczęcie zabudowy skansenu mazowiecko-podlaskiego. W 1971 roku powstał Dział Techniki Rolniczej, którego obiekty były eksponowane w zaadaptowanej podworskiej powozowni i nowym pawilonie wystawienniczym. Ekspozycję zorganizowano dzięki pomocy Wydziału Techniki Rolniczej i Leśnej (obecnie Wydział Inżynierii Produkcji) Szkoły Głównej Gospodarstwa

dziewięciu osób: dyrektora, dwóch pracowników naukowych, konserwatora, księgowego oraz czterech pracowników z działu pomocniczego. W 1968 r. kadra liczyła już 14 osób. Zob. *Sprawozdanie z działalności Muzeum Rolnictwa w Szreniawie za czas od 1 stycznia 1966 do 31 grudnia 1966 r.*, mps, rps, AZ MNRIPR-S, nr inw. 15/7/106; oraz *Sprawozdanie o stanie zatrudnienia pracowników umysłowych na dzień 31 grudnia 1968 r.*, mps, rps, AZ MNRIPR-S, nr inw. 12/22/81.

Wiejskiego w Warszawie. Ponadto na początku lat 70. powołano Dział Etnograficzny i Dział Budownictwa Ludowego¹¹.

Odnośnie do części historycznej dostrzegamy, że lata 1960–1970 były ważnym okresem w organizowaniu powojennego muzealnictwa rolniczego w Polsce, ale i na świecie. Potrzebę tworzenia w Polsce muzeów poruszających tematykę rolniczą zaakcentował na łamach czasopisma „Muzealnictwo” dyrektor Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków Mieczysław Ptaśnik. Postulował on utworzenie sieci muzeów, nad którymi pieczę miało sprawować Ministerstwo Rolnictwa. Widział potencjał w muzeach regionalnych, które ukierunkowując zbiory na sferę przyrodniczo-techniczną, miały za zadanie wypełnienie luki w muzealnictwie rolniczym [Ptaśnik 1967: 19].

Muzeum Rolnictwa w Szreniawie jako członek AIMA było świadkiem dyskusji o tym, w jaki sposób muzea rolnicze mają działać we współczesnych realiach. Na łamach oficjalnego biuletynu AIMA („Acta Museorum Agriculturae”) muzealnicy zadawali pytania o cele muzeów rolniczych. Widziano w nich między innymi ośrodki edukacyjne, które za pomocą zbiorów badają poszczególne gałęzie rolnictwa, nakreślając zwiedzającym drogi rozwoju ludzkości. Misja miała ściśle się łączyć z odpowiedzią muzeów na aktualne problemy w świecie, np. związane z niedostatkiem żywności w krajach rozwijających się. W perspektywie przyszłości widziano muzea rolnicze jako instytucje, które powinny nie tylko dokumentować i badać rozwój wiedzy o produkcji żywności, lecz także wskazywać sposób, w jaki analogiczne problemy zostały rozwiązane w przeszłości [Tempír 1966: 1–3]. W czasopiśmie „Museum” z 1972 roku, wydawanym przez Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury i poświęconym w całości tematowi „Muzea i rolnictwo”, również nawiązywano do problematyki krajów trzeciego świata oraz roli muzeów rolniczych i ich zbiorów w procesie dekolonizacji. W podsumowaniu apelowano, żeby ekspozycje nie tylko prezentowały narzędzia uprawowe, lecz także osadzały je w ich środowisku społecznym i kulturowym. Zalecano wprowadzanie obiektów z teraźniejszości rolnictwa, aby w tym kontekście rozpatrywać przeszłość. Dostrzegano również konieczność pogłębienia współpracy „muzeów zorientowanych na rolnictwo”, która miała przebiegać w ramach struktur AIMA [Praca zbiorowa 1972: 185–186].

¹¹ Temat rozwoju Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu poruszył Marek Wiśniewski w swoim artykule *Historia Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu*, opublikowanym w materiałach konferencji *Wczoraj, dziś i jutro muzealnictwa rolniczego*, 18–19.09.2025, s. 116–129.

Nowe czasy, nowe wyzwania

Zmieniają się czasy, a wraz z nimi oczekiwania społeczne wobec muzeów rolnictwa. Muzeum jako nośnik tradycji, ale zarazem propagator nowych idei, ma obowiązek modyfikować cele i wartości, które wyznaje, uwzględniając zmiany w otoczeniu zewnętrznym i przemiany wewnątrz instytucji.

Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie razem z pięcioma oddziałami tematycznymi¹² gromadzi, opracowuje i udostępnia zabytki dotyczące dziejów wsi, rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego z terenu całej Polski. W Szreniawie zgromadzono ponad 23 tys. zabytków ruchomych, 16 tys. jednostek archiwalnych w zbiorach ikonograficznych, 7 tys. jednostek archiwalnych w archiwum naukowym i 40 tys. woluminów książek, czasopism i broszur w muzealnej bibliotece. W 2020 roku rozpoczęliśmy proces wdrażania programu do ewidencjonowania i zarządzania zbiorami muzealnymi MUZA, który między innymi umożliwia prezentację naszych zbiorów internautom zainteresowanym dziedzictwem kulturowym wsi¹³.

Muzeum w Szreniawie w XXI wieku rozpoczęło wypracowywanie nowych form popularyzacji zbiorów. Polegają one na realizowaniu w trakcie roku kalendarzowego kilkunastu wydarzeń o charakterze edukacyjnym i rekreacyjnym. Organizujemy pokazy pracy i działania zabytkowych maszyn i narzędzi rolniczych, dawnych prac polowych z udziałem zwierząt domowych, profesji rzemieślników wiejskich, twórców ludowych, wypiek chleba w zabytkowych piecach, popularyzujemy tradycyjną żywność, a także obrzędowość ludową (inscenizacje świąt, wesel itp.)¹⁴. Do tego celu służą nam również tak zwane żywe ekspozycje, czyli sad z dawnymi odmianami jabłoni, poletka demonstracyjne z tradycyjnymi roślinami (np. proso zwyczajne, len, rzepa, brukiew, topinambur), ogródek zielarski (np. glistnik jaskółcze ziele, kozłek lekarski, krwawnik pospolity) oraz zwierzęta gospodarskie

¹² Muzeum Młynarstwa i Wodnych Urządzeń Przemysłu Wiejskiego w Jaraczu, Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie w Uzarzewie, Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w Nowym Tomysłu, Skansen i Muzeum Pszczelarstwa w Swarzędzu im. prof. Ryszarda Kosteckiego, Muzeum Gospodarki Mięsnej w Sielinku.

¹³ <https://zbiory.muzeum-szreniawa.pl/> [data odczytu: 30.09.2025].

¹⁴ Więcej informacji na temat szukania aktywnych form pracy i dialogu z widzem muzealnym znajdziemy w referacie Jana Maćkowiaka *O pracy, weselach i mniejszościach narodowych* wygłoszonym podczas konferencji w Szreniawie zatytułowanej *Kształtowanie postaw obywatelskich i społecznych wśród odbiorców kultury a działalność edukacyjna muzeów Samorządu Województwa Wielkopolskiego*, 18 listopada 2011 r., „Rocznik MNRIPR-S w Szreniawie”, 2012, Tom 29.

(bydło, konie, owce, kozy, drób itp.). Udział w pokazach, lekcjach i imprezach, które osadzają obiekty muzealne w ich kontekście historycznym, umożliwia odbiorcom odczytanie na nowo dziedzictwa kulturowego wsi i rolnictwa. W interaktywnej komunikacji z odwiedzającymi wykorzystujemy również kopie obiektów (np. cepy, kierzynki, krosno tkackie, zagródka wiejska), aby każdy mógł odkrywać bogactwo rolnictwa w wielozmysłowym doświadczeniu. Realizujemy naszą misję, gdyż pragniemy:

stać się takimi miejscami, które w chaosie codzienności będą przypominały o pierwotnym sensie przedmiotów, o wartościach w nich zawartych i pielęgnowanych przez pokolenia. (...) muzea, które opowiadają historie o sposobach zaspokajania najbardziej podstawowych potrzeb człowieka — pożywienia, ubioru, schronienia — mogą mieć szczególne zadanie do spełnienia. Potrzeby te bowiem nie ulegają zmianie — to, co się zmienia, to sposoby i style ich zaspokajania. I to właśnie one znajdują swoje miejsce w magazynach i na wystawach w muzeach rolnictwa [Barańska 2010: 106].



Il. 2. Pokaz pracy młocarni napędzanej lokomobilą angielską firmy Robey and Co. podczas imprezy „Jesień w domu i zagrodzie. Retro Show” w Muzeum w Szreniawie, 2016, z archiwum MNRIPR-S w Szreniawie



Il. 3. Pokaz wypieku chleba w tradycyjnych piecach chlebowych, 2022, z archiwum MNRiPR-S w Szreniawie



Il. 4. Orka końmi na polu muzealnym podczas imprezy „Pierwszy siew”, 27 kwietnia 2025, fot. Weronika Krawczuk, z archiwum MNRiPR-S w Szreniawie

Aby objaśnić i w pełni zachować pamięć o danym obiekcie, trzeba przejść od aspektu materialnego do niematerialnego. Należy poznać i zaprezentować to, co go otacza: gesty i umiejętności, proces powstawania i użytkowania. Aby zrozumieć eksponat, muzealnicy odtwarzają historię stosunków międzyludzkich: społecznych, rodzinnych, sąsiedzkich, w organizacjach zawodowych, związkowych i samopomocowych [Bourrigaud 2010: 69].

Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie od 20 lat prowadzi badania nad niematerialną częścią dziedzictwa kulturowego. Wynikiem prac Działu Badań Dziedzictwa Kulturowego Wsi i Rolnictwa jest wydanie 11 tomów *Atlasu Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Wsi Wielkopolskiej*. Publikację tworzą z myślą o udokumentowaniu niematerialnych elementów kultury, które przetrwały w miejscowej tradycji wiejskiej bądź w źródłach archiwalnych i którym grozi zapomnienie, takich jak: dawne nazwy miejscowości, ich części, przysiółki i pojedyncze gospodarstwa, nazwy pól, łąk, bagien, zbiorników wodnych i cieków, wzgórz, inne obiekty przyrody żywej i nieożywionej mające nazwy nadane przez miejscową ludność, ponadto wydarzenia utrwalone w lokalnej tradycji, przekazy ustne, zwyczaje, obyczaje, obrzędy świąteczne oraz umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Dział utworzył również archiwum zdigitalizowanych materiałów po badaniach, archiwum wywiadów i materiałów pozyskanych w terenie. Od 2007 roku istnieje seria publikacji poświęconej kultywowanym wielkopolskim tradycjom pod wspólnym podtytułem *Żywa tradycja w Wielkopolsce*. Dotychczas opracowano przedweselny zwyczaj zwany „pulteram”, widowiska praktykowane w Poniedziałek Wielkanocny, czyli „muradyny, żandary, siwki”, korowody karnawałowe „podkoziołek, bery, cymper”, obchody Świętego Marcina w Poznaniu i tradycje świętomarcińskie w regionie oraz stworzono publikację poświęconą Chazom — mikroregionowi położonemu w południowo-zachodniej części powiatu rawickiego i jego mieszkańcom (Chazakom). Od 2017 roku ukazuje się ogólnopolski „Rocznik Naukowy Dziedzictwo Kulturowe Wsi”, którego celem jest wzmocnienie studiów nad tradycją oraz relacjonowanie prowadzonych badań¹⁵.

Kolejnymi przykładami promowania dziedzictwa niematerialnego były realizowane w latach 2003–2012 cykle imprez plenerowych *Wesela wiejskie* (lubelskie, szamotulskie, sieradzkie, łowickie, kurpiowskie, krakowskie,

¹⁵ Temat rozwinął Arkadiusz Jełowicki w swoim referacie *Muzeum rolnictwa? Dziedzictwo niematerialne w działaniach polskich muzeów*, opublikowanym w materiałach konferencji *Wczoraj, dziś i jutro muzealnictwa rolniczego*, 18–19 września 2025, s. 188–194.

górali gorczańskich, śląskie, kaszubskie, biskupiańskie). Warto też wspomnieć o odbywających się w latach 2005–2017 wydarzeniach popularyzujących historię i kulturę mniejszości narodowych i etnicznych zamieszkujących polską wieś (Romów, Żydów, Łemków, Litwinów, Tatarów, Białorusinów, Ukraińców, Czechów, Niemców, Rosjan, Słowaków, Ormian i Karaimów) [Szczepkowski 2019: 26–27].

Reinterpretacja dziedzictwa rolniczego

W XXI wieku podczas kongresów Międzynarodowego Stowarzyszenia Muzeów Rolniczych ich uczestnicy wspólnie rozważają rolę dziedzictwa rolniczego (materialnego i niematerialnego) w zmieniającym się świecie¹⁶. W jaki sposób można nim się posługiwać do zapewnienia globalnego bezpieczeństwa żywnościowego?¹⁷ Czy muzea rolnicze powinny rozszerzyć swoją misję, aby uwzględnić reakcje społeczne na kontrowersyjne zagadnienia (GMO, regulacje rządowe, zastosowanie chemii w rolnictwie i jej wpływ na środowisko, uprawy bezglebowe)? W jaki sposób zbierać, przechowywać i interpretować zmiany społeczne, które wpłynęły na życie ludności wiejskiej? W jaki sposób kolekcje, wystawy i działalność muzeum wprowadzają pamięć historyczną? Jak muzeum rolnictwa kształtuje opinię na temat przeszłości, teraźniejszości i przyszłości rolnictwa? Czy muzea rolnicze współpracują z partnerami zewnętrznymi, aby zachęcić społeczeństwo do odkrywania muzeum poza tradycyjnym doświadczeniem? [Sild 2017: 3].

Istotną rolę w ożywieniu kolekcji rolniczych odgrywają archiwa audio-wizualne. Aby narodziła się emocjonalna więź między widzem a obiektem, w centrum przedstawianej historii powinien stać nie sam przedmiot lub produkt, lecz przede wszystkim człowiek. Podkreślał to John Williams-Davies, dyrektor Muzeum Życia w Walii:

Mamy setki godzin taśm ze wspomnieniami o życiu na wsi na przestrzeni minionego wieku. Mamy dosłownie głosy ludzi, którzy pracowali z wieloma obiektami, które mamy na wystawach (...). Nowoczesna

¹⁶ W 2026 r. odbędzie się Kongres Muzeów Rolniczych, którego głównym tematem uczyniono przyjrzenie się roli muzeów rolniczych, miejsc żywej historii i skansenów archeologicznych w dokumentacji, ochronie i badaniach nad niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Muzealników z całego świata ugości Laboratorium Archeologii Eksperymentalnej Lauresham w niemieckim opactwie Lorsch (obiekt wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

¹⁷ Z okazji Światowego Dnia Żywności 16 października 2025 r. Stowarzyszenie AIMA zorganizowało sesję na temat *Bezpieczeństwo żywnościowe. Rola muzeów i farm historycznych w walce z głodem*.

technologia umożliwi zwiedzającemu zobaczenie i usłyszenie ludzi, którzy używali tych narzędzi i urządzeń oraz zapoznanie się z ich życiem społecznym [Williams-Davies 2012: 73].

Muzeum w Szreniawie też ma w Archiwum Ikonograficznym zbiór 1191 filmów na taśmach celuloidowych 16 i 35 mm. Są to w większości produkcje krótkometrażowe, czarno-białe, o charakterze oświatowym, instruktażowym lub popularnonaukowym, zebrane w 17 tematycznych działach. Dotyczą one mechanizacji, żywienia zwierząt, weterynarii i higieny, ochrony roślin, przemysłu rolno-spożywczego, BHP itp. Emitowane podczas pokazów lub wystaw są cennym źródłem wiedzy o dawnym rolnictwie i cieszą się zainteresowaniem zwiedzających [Floryszczak 2014: 121].

Celem działania muzeów rolniczych jest przypominanie, że rolnictwo, dostarczając pożywienia, gwarantuje byt społeczeństwu. Podkreśla to Muzeum Węgierskiego Rolnictwa w Budapeszcie, które aby ukazać to dziedzictwo, organizuje tematyczne imprezy plenerowe. Ważnym zaś ich punktem są atrakcje gastronomiczne. Wychodząc z założenia, że żywność jest jednym z najważniejszych owoców pracy w rolnictwie, muzeum reklamowało się hasłem „Rolnictwo — wszystko, co utrzymuje nas przy życiu” [Huth 2010: 54].

Estońskie Muzeum Rolnictwa też promuje dziedzictwo wsi, kładąc nacisk na programy interaktywne: wysiew i zbiór żyta sierpem, wypiek chleba żytniego itp. Organizuje konkursy, których celem jest spisanie wspomnienia społeczności wiejskiej oraz zachowanie umiejętności rękodzielniczych [Sild 2010: 44].

Inaczej wygląda sytuacja muzeów o tym profilu w rolniczej Francji. Niestety od początku XXI wieku doświadczają one kryzysu, a lokalne władze planują je zamknąć. Wpływ na działalność instytucji mają sprzeczne decyzje lokalnych urzędników. Istotnym czynnikiem jest, że populacja rolnicza we Francji to obecnie zaledwie 1,5% ludności pracującej, a więź między ludnością wiejską i miejską została zerwana. Innym problemem jest natura kolekcji rolniczych. Mianowicie są to obiekty techniczne, które bez zademonstrowania trudno przedstawić zwiedzającym. Ponadto pasjonaci, którzy stworzyli te kolekcje, już nie żyją. Mimo to instytucje organizują wydarzenia, podczas których ożywiają rolnicze dziedzictwo techniczne. Dobrym przykładem jest działalność muzeum rolniczego COMPA (Conservatoire de Machinisme et des Pratiques Agricoles) w Chartres¹⁸. Placówka

¹⁸ <https://lecompa.fr> [data odczytu: 22.04.2025].

może istnieć dzięki dofinansowaniu organu samorządowego (Rada Departamentu Eure-et-Loir), darowiznom od firm, instytucji i osób prywatnych. Muzeum działa na terenie miasta, obalając mit, że muzea rolnicze powinny być ograniczone do terenów wiejskich. Osoby zaangażowane w misję muzealnictwa rolniczego we Francji podkreślają, że w kontekście zmian klimatycznych i poszukiwania rolnictwa alternatywnego dla rolnictwa przemysłowego dawne obiekty techniczne mają społeczeństwu wiele do zakomunikowania. Zauważają też, że reinterpretacja dziedzictwa powinna się odbywać w kontekście ekologii i agroekologii oraz lokalnych ekosystemów [de Laubrie 2023: 13].

W Stanach Zjednoczonych nie ma muzeum rolniczego utrzymującego się z dotacji państwa. Muzea tego typu są zależne od fundacji i datków, a nie od środków rządowych. Aby finansowo przetrwać, aktywizują publiczność, nie tylko dostarczając jej rozrywki, lecz także angażując ją intelektualnie zgodnie z mottem programów edukacyjnych „włączyć głowę”, nie zaś tylko „włączyć ręce”. Wśród działaczy powszechna jest świadomość, że muzea rolnicze nie utrzymają się, jeżeli będą tylko magazynami dawnych narzędzi i maszyn, a nie miejscami, które zaspokoją społeczne potrzeby [Reid 2009: 36–37].

Nowoczesną interpretację dziedzictwa rolniczego prezentuje założone niedaleko Seulu w 2022 roku Narodowe Muzeum Rolnictwa Korei, które powstało z potrzeby zwiększenia świadomości społecznej odnośnie do ważności rolnictwa jako cywilizacyjnej podstawy i źródła życia. Muzeum na powierzchni 50 tys. m² oprócz tradycyjnych ekspozycji ma ogród botaniczny, insektarium, strefę doświadczeń i centrum edukacyjne. Wprowadza publiczność w rolnictwo przyszłości, ukazując na 70-metrowych zautomatyzowanych regałach wertykalną uprawę roślin, możliwą przez cały rok, niezależnie od pogody i warunków klimatycznych. Z kolei w strefie doświadczeń młodszemu pokoleniu udostępnia obserwację wzrostu zasadzonego ryżu i uczestnictwo w zbiorach plonów na polu¹⁹.

Po co nam muzea rolnictwa?

Analizując pokrótce zadania muzealnictwa rolniczego od XIX wieku po czasy dzisiejsze, obserwujemy zmiany, na które miały wpływ polityczne uwarunkowania i oczekiwania społeczne. Muzeum Przemysłu i Rolnictwa,

¹⁹ <https://www.namuk.or.kr/sites/eng/index.do> [data odczytu: 22.04.2025].

powstałe z funduszy osób prywatnych, rozpoczęło działalność z myślą o przybliżeniu odbiorcy osiągnięć w dziedzinie przemysłu i rolnictwa. Postawiło raczej na innowacyjność niż na eksponowanie muzealiów we współczesnym tego słowa znaczeniu. Najważniejszymi celami była edukacja praktyczna (kursy), popularyzatorska (odczyty, filmy, audycje radiowe) i naukowa (pracownie badawcze). Muzeum pełniło funkcję uczelni specjalistycznej, a takiej brakowało w czasach zaborów. W tym aspekcie wielodyscyplinarne zbiory skupione w jednym miejscu stymulowały postęp cywilizacyjny kraju. Ważne jest, że działalność naukowa i wystawiennicza warszawskiego muzeum zmobilizowała inne instytucje społeczno-naukowe do aktywności pod skrzydłami tej placówki. W niepodległej Polsce stały się one niezależnymi ośrodkami o charakterze muzealnym, oświatowym, naukowym.

Po drugiej wojnie światowej dwa najważniejsze muzea o profilu rolniczym (w Szreniawie i w Ciechanowcu) powstały z jednej strony pod wpływem nacisków ideologicznych i przy współfinansowaniu państwa, a z drugiej dzięki zaangażowaniu naukowców i regionalistów. Spełniały one istotne zadania w społeczeństwie, dokumentując przemiany kulturowe i techniczne zachodzące głównie w wyniku industrializacji. Podkreślano, że rolnictwo jest podstawą, na której spoczywa nasza cywilizacja, muzealnictwo rolnicze zaś ma być zarówno depozytariuszem przeszłości, jak i propagatorem osiągnięć współczesnego rolnictwa, co prowadziło do wizji przyszłości. W szerszej perspektywie muzea rolnicze na świecie miały służyć swoimi zbiorami i badaniami do rozwiązywania problemów, które nękały kraje rozwijające się, a dotyczyły zacofania technicznego i problemów z produkcją żywności.

Współcześnie gwałtowne przemiany społeczno-gospodarcze oraz techniczne powodują, że dla dzisiejszego odbiorcy tematyka rolnicza staje się nieczytelna. Jaka jest zatem przyszłość muzeów rolniczych w świetle przemian cywilizacyjnych obszarów wiejskich w coraz mniejszym stopniu będących podstawą społeczną i techniczną rolnictwa? Czy powinny zmienić nazwę na muzea historii rolnictwa i zamknąć się w przeszłości? Debra Reid, kuratorka do spraw rolnictwa i środowiska w Muzeum Henry'ego Forda w Michigan, trafnie określiła cel działania muzeów rolniczych: „Najskuteczniejsza interpretacja rolnictwa pomoże społeczeństwu połączyć rolnictwo praktykowane w przeszłości (i o którym niewiele wiedzą) z rolnictwem praktykowanym w teraźniejszości (o którym wiedzą niewiele więcej)” [Reid 2017: 3].

Wyzwania stojące przed muzeami rolniczymi to między innymi reinterpretacja dziedzictwa rolniczego z włączeniem dziedzictwa niematerialnego. Nie można pomijać kwestii rozwoju zaplecza technicznego w placówkach, które stwarza podstawy do zachowania gromadzonego dziedzictwa kultury materialnej dla przyszłych pokoleń. Szybko postępująca rewolucja techniczna jest wyzwaniem w określeniu polityki gromadzenia zbiorów, prezentacji dziedzictwa rolniczego oraz konserwacji. Niestety wiedza pracowników muzeów rolniczych nie nadąża zarówno za techniczną ewolucją, jak i rozwojem innych gałęzi rolnictwa, stąd potrzeba współpracy ze specjalistami. Muzea rolnictwa wymagają pogodzenia w swoim programie różnych kierunków działań: naukowych (gromadzenie materialnych i niematerialnych świadectw przeszłości oraz ich opracowywanie), kulturalnych (edukacja i rekreacja), techniczno-gospodarczych (pokazy pracy maszyn i narzędzi rolniczych, hodowla roślin, chów zwierząt, warsztaty rzemieślnicze), a także współpracy na forum międzynarodowym z podobnymi muzeami i badaczami.

Istnieje obawa, że z chęci zwiększenia frekwencji muzea rolnicze staną się przemysłem turystycznym oferującym głównie rozrywkę i przyjemne spędzanie wolnego czasu, co grozi trywializacją misji muzealnej. Ważne jest, jakimi sposobami będziemy realizować nasze cele, aby te instytucje nie stały się parkami tematycznymi czy kolejnym Disneylandem [Borusiewicz 2012: 192]. Ten trend widać też w muzeach zagranicznych. Przewodnicząca AIMA Merli Sild przestrzegała: „Zwodniczy sukces przedsięwzięć komercyjnych może wydawać się kuszący, ale może również zaszkodzić wizerunkowi muzeum i sprawić, że straci ono autorytet. Muzea powinny umieć twórczo wzniesić się ponad okoliczności i zawsze oferować wartościowe doświadczenie” [Sild 2010: 45].

Po co więc nam muzea rolnictwa? W XXI wieku muzea rolnicze na całym świecie dyskutują o ich dzisiejszym powołaniu wobec społeczeństwa. Zdajemy sobie sprawę, że placówki te nie mogą być tylko magazynami obiektów, lecz przede wszystkim źródłem wiedzy o kulturze materialnej rolnictwa i wsi przez zbiory artefaktów. Ich niezbędnym towarzyszem powinny być gesty i umiejętności, które je ożywią, osadzą w kontekście historycznym, a przez to zachęcą ludzi do wejścia w dawny świat tradycyjnego rolnictwa i życia na wsi. Z drugiej strony, oprócz tradycji muzea rolnictwa powinny uwzględnić w misji — a co za tym idzie w planach swej działalności — problemy współczesnego rolnictwa. Jesteśmy świadomi

końca pewnej epoki. Widzimy, jak odchodzi na emeryturę doświadczona i związana z instytucją kadra, którą trudno zastąpić. Kolejny problem to brak przemyślanej polityki gromadzenia zbiorów, zapewnienie opieki konserwatorskiej różnicowanym grupom obiektów (od technicznych, etnograficznych, historycznych po przyrodnicze i artystyczne) i odpowiednie miejsca do przechowywania kolekcji. Staramy się o tym rozmawiać i wyciągać wnioski na przyszłość podczas organizowanej co dwa lata Międzynarodowej Konferencji Konserwatorskiej z cyklu *Problemy muzeów związane z zachowaniem i konserwacją zbiorów*.

Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie już od 60 lat wypełnia swoją misję, będąc częścią bogatej historii muzealnictwa rolniczego. Naszym atutem jest miejsce, w którym przyszło nam działać — teren XIX-wiecznego gospodarstwa z autentycznymi budynkami tworzącymi kompleks rezydencjonalno-folwarczny. W takim „wiarygodnym” otoczeniu

przedstawiamy historię rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego z terenu historycznych i współczesnych ziem polskich od czasów prehistorycznych po dzień dzisiejszy, z uwzględnieniem europejskiego kontekstu kulturowego i cywilizacyjnego. Ma to pozwalać publiczności muzealnej zrozumieć, skąd i w jaki sposób powstaje żywność i inne dobra pochodzące z surowców rolniczych i naturalnych²⁰.

Naszym celem jest ożywianie dziedzictwa dzięki wykorzystaniu różnorodnych form pracy (wystawy z punktami interaktywnymi, imprezy edukacyjno-rekreacyjne, warsztaty, lekcje i pokazy dla szkół, widowiska, programy dla rodzin), które angażują ręce, umysł i emocje widza.

Nieliczne instytucje w kraju i za granicą wypełniają swoją misję we współczesnym świecie, angażując publiczność intelektualnie oraz dostarczając jej oprócz rozrywki doświadczeń zmysłowych. Muzea rolnictwa starają się pomóc współczesnemu odbiorcy przybliżyć się do odwiecznych wartości: codziennej pracy, poświęcenia, budowania więzi społecznych, współdziałania w celu wytworzenia niezbędnych do życia dóbr, albowiem „jak gospodarstwa karmią nasze ciała, muzea karmią nasze umysły i dusze. Prawdopodobnie muzea rolnicze robią jedno i drugie” [Kelleher 2017: xi].

²⁰ Misja Muzeum Narodowego Rolnictwa w Szreniawie zob. <https://muzeum-szreniawa.pl/o-muzeum/> [data odczytu: 30.04.2025].

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Zakładowe Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Zarządzenie nr 100 Ministra Rolnictwa z dnia 4 lipca 1964 r. w sprawie utworzenia Muzeum Rolnictwa, mps, nr inw. 4/25/34.

Sprawozdanie z działalności Muzeum Rolnictwa w Szreniawie za czas od 1 stycznia 1966 do 31 grudnia 1966 r., mps, rps, nr inw. 15/7/106.

Sprawozdanie o stanie zatrudnienia pracowników umysłowych na dzień 31 grudnia 1968 r., mps, rps, nr inw. 12/22/81.

Protokoły ruchu muzealiów 1976–1980, Protokół zdawczo-odbiorczy nr 36/79, mps, nr inw. 46/1/237.

Pruski Witold

1965: *Mój wkład w sprawę założenia Muzeum Rolnictwa*, 16 maja 1965, Warszawa, mps, nr inw. 5/12/45.

1966: List prof. Witolda Pruskiego do Dyrektora Biura do spraw Nauki i Postępu w Rolnictwie, Warszawa, 28 lipca mps, nr inw. 21/1/146.

Świętochowski Bolesław

1966: *Recenzja „Projektu tymczasowego Działu Ogólnego Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”*, nr inw. 21/1/146.

Archiwum Państwowe w Warszawie

sygn. 3, 4, 7, 9, 25, 28, 30, 31, 32, 146/9, rękopisy, druki z lat 1945–1953.

Akty prawne

Ustawa Warszawskiego Muzeum Przemysłowego i Rolniczego z 1875 r., druk J. Bergera, Warszawa 1875.

Projekt statutu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie (1939), § 4 i 5, druk St. Niemiry Syn i S-ka, Warszawa.

Literatura

b.a.

1929: *Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie 1875–1929*, Warszawa: E. i K. Kozikańscy.

Barańska Katarzyna

2010: *Edukacja w muzeum — czy i czego chcemy uczyć w muzeach rolnictwa*, [w:] *Misja i kierunki rozwoju muzeów rolnictwa we współczesnym świecie*. Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Szreniawa 25–26 września 2009, red. H. Ignatowicz, U. Siekacz, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, s. 103–107.

Borusiewicz Mirosław

- 2012: *Nauka czy rozrywka? Nowa muzeologia w europejskich definicjach muzeum*, „Muzeologia” Tom 4.

Bourrigaud René

- 2010: *Zainteresowanie przeszłością w kontekście lokalnym i globalnym*, [w:] *Misja i kierunki rozwoju muzeów rolnictwa we współczesnym świecie*. Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Szreniawa 25–26 września 2009, red. H. Ignatowicz, U. Siekacz, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, s. 67–70.

Brzostowski Stanisław

- 1970: *Z dziejów kształtowania się muzealnictwa rolniczego w Polsce (muzea jako ośrodki wiedzy rolniczej)*, „Rocznik Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, Tom 2, s. 123–137.

Chrzanowski Andrzej, Miklaszewski Sławomir, Świętochowski Bolesław

- 1928: *W sprawie Muzeum Rolniczego w Warszawie*, odbitka „Doświadczalnictwo Rolnicze”, Tom 4, cz. 1.

Chwalewik Edward

- 1927: *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, t. 2 (N–Ż), Warszawa–Kraków: Wydawnictwo J. Mortkowicza.

Durko Janusz

- 1973: *Od Redakcji*, [w:] T. Koperska, E. Łukomska, *Bibliografia do dziejów Muzeum Przemysłu i Rolnictwa za lata 1875–1939*, („Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, t. IV), Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, s. 6–7.

Dobroński Adam Czesław (red.)

- 2012: *W skansenie i pałacu*, Ciechanowiec: Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu.

Floryszczak Agnieszka

- 2014: *Archiwum Ikonograficzne*, „Rocznik Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie”, Tom 30, s. 120–127.

Głuziński Wojciech

- 1980: *U podstaw muzeologii*, Warszawa: PWN.

Huth Anna

- 2010: *Nowe kierunki-programy imprez dla zwiedzających i ich organizacja w Muzeum Węgierskiego Rolnictwa*, [w:] *Misja i kierunki rozwoju muzeów rolnictwa we współczesnym świecie*. Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Szreniawa 25–26 września 2009, red. H. Ignatowicz, U. Siekacz, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, s. 53–55.

Ignatowicz Hanna, Niestrawski Mariusz (red.)

- 2024: *Lata 1964–1973*, [w:] *6 dekad rozwoju kolekcji. 60 obiektów na 60-lecie Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, s. 15–25.

Kelleher Tom

- 2017: *Foreword*, [w:] D.A. Reid, *Interpreting Agriculture at Museums and Historic Sites*, Lanham–Boulder–New York–London: Rowman & Littlefield, s. xi.

Koperska Teresa, Łukomska Elżbieta

- 1973: *Bibliografia do dziejów Muzeum Przemysłu i Rolnictwa za lata 1875–1939*, („Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, t. IV), Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.

Laubrie Édouard de

- 2023: *Comment définir le patrimoine agricole?*, [w:] *Patrimoine agricole et musées: quel avenir, quelles missions?* Colloque 30 nov. - 1er déc. 2023, Chartres: Fédération des Musées d'Agriculture et du Patrimoine Rural. AFMA.

Maćkowiak Jan

- 2012: *O pracy, weselach i mniejszościach narodowych*, [w:] *Kształtowanie postaw obywatelskich i społecznych wśród odbiorców kultury a działalność edukacyjna muzeów Samorządu Województwa Wielkopolskiego*, 18 listopada 2011 r., „Rocznik Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie”, Tom 29, s. 205–215.

Matela Dorota

- 2020: *Kolekcja narzędzi Stefana Biedrzyckiego. Katalog zbiorów*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa.

Papiewska Łucja

- 1970: *Dział Dokumentacji Muzeum Rolnictwa w Szreniawie*, „Rocznik Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, Tom 2, s. 182–185.

Pawlikowski Jan Gwalbert

- 1886: *Wyższa Szkoła Rolnicza w Dublinach. Fakta i uwagi*, Kraków: Drukarnia Związkowa.

Praca zbiorowa

- 1972: „Museum” (*Museums and Agriculture*), Tom XXIV, nr 3.

Ptaśnik Mieczysław

- 1967: *Zadania muzealnictwa polskiego*, „Muzealnictwo”, nr 15, s. 16–20.

Reid Debra A.

- 2009: *Dlaczego muzea? Dlaczego muzea rolnictwa i techniki*, „Rocznik Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie”, Tom 26, s. 29–32.
- 2010: *Planowanie strategiczne dla muzeów rolnictwa*, [w:] *Misja i kierunki rozwoju muzeów rolnictwa we współczesnym świecie*. Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Szreniawa 25–26 września 2009, red. H. Ignatowicz, U. Siekacz, Szreniawa, s. 35–37.
- 2017: *Interpreting Agriculture at Museums and Historic Sites*, Lanham–Boulder–New York–London: Rowman&Littlefield.

Rogała Władysław

- 1966: *Muzeum, które pragnie nawiązać do tradycji swego poprzednika*, „Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków”, nr 64, s. 133–139.

1967: *Muzeum Rolnictwa w Szreniawie*, „Muzealnictwo”, nr 14, s. 70–74.

1970: *Muzeum rolnictwa w latach 1964 – 1969*, „Rocznik Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, Tom 2, s. 164–170.

1975: *Wież i rolnictwo w działalności muzealnictwa rolnego*, „Rocznik Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, Tom 8, s. 7–135.

Rosset Tomasz F. de, Tołysz Aldona, Wawrzak Małgorzata (red.)

2020: *Studia o muzealnej pamięci na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej do roku 1918*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Rosset Tomasz F. de, Woźniak Michał F., Bednarz-Doiczmanowa Ewelina (red.)

2020: *Muzeum w kulturze pamięci Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Antologia najwcześniejszych tekstów*, t. 1: 1766–1882, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Sild Merli

2010: *Twórcze postawy w estońskich muzeach rolnictwa*, [w:] *Misja i kierunki rozwoju muzeów rolnictwa we współczesnym świecie*. Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Szreniawa 25–26 września 2009, red. H. Ignatowicz, U. Siekacz, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, s. 43–45.

2017: *Introduction to CIMA XVIII*, [w:] *Traditions and change-sustainable futures*. Proceedings. Congress CIMA XVIII, 10–13 May 2017, red. M. Sild, Tartu: Estonian Agricultural Museum.

Szczepkowski Wojciech

2019: *Wobec wyzwań XXI wieku*, [w:] *Szreniawa — miejsce odkryte. 55 lat Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, s. 19–31.

Śliwińska Kamila, Ignatowicz Hanna

2014: *Losy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie w świetle archiwaliów z lat 1939–1951*, „Rocznik Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie”, Tom 30, s. 13–22.

Tempír Zdeněk

1966: *Bedeutung der Landwirtschaftsmuseen als wissenschaftliche, Dokumentations und Bildungssttten (...)*, „Acta Musaeorum Agriculturae”, z. 1–2, s. 1–3.

Uszyński Kazimierz

1969: *Muzeum Rolnictwa im. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu*, „Rocznik Muzeum Rolnictwa w Szreniawie”, Tom 1: *Materiały z I Sympozjum (29–31 X 1968)*, s. 208–212

Williams-Davies John

2012: *Muzea i rolnictwo — dlaczego powinny i jak mogą być dzisiaj ważne*, „Rocznik Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie”, Tom 29, s. 67–74.

Żakiewicz Anna

2008: *No i po co nam w ogóle te muzea...?* „Spotkaniach z Zabytkami”, nr 10, s. 3–6.

Źródła internetowe

Tołysz Aldona

2019: *Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. Jedno muzeum — wiele instytucji*, <https://muzeumpamieci.umk.pl/?s=Muzeum+Przemy%C5%82u+i+Rolnictwa+w+Warszawie.+Jedno+muzeum+> [data odczytu: 13.08.2025].

<https://icom.museum/en/committee/international-association-of-agricultural-museums/> [data odczytu: 22.04.2025].

<https://lecompa.fr> [data odczytu: 22.04.2025].

<https://muzeum-szreniawa.pl/o-muzeum> [data odczytu: 30.04.2025].

<https://www.namuk.or.kr/sites/eng/index.do> [data odczytu: 22.04.2025].

<https://zbiory.muzeum-szreniawa.pl/> [data odczytu: 30.09.2025].

Hanna Ignatowicz

Why Do We Need Agricultural Museums? Some Reflections on the 150th Anniversary of Agricultural Museology in the Polish Lands

The establishment of the Museum of Industry and Agriculture in Warsaw in 1875 marked the beginning of agricultural museums in Poland. The provocative question posed in the title of the article is intended to encourage reflection on the history, present, and future of agricultural museums. Drawing on selected literature, the article outlines the developmental stages and mission of Polish agricultural museums—from agricultural, natural, and industrial collections used practically in offices and agricultural schools to fully fledged museum institutions. The article concludes with an overview of the challenges currently facing agricultural museums, including the National Museum of Agriculture and Agri-Food Industry in Szreniawa, particularly in the area of reinterpreting agricultural heritage which are based on the experiences of selected museums associated with the International Association of Agricultural Museums (AIMA).

Keywords: agricultural museology; 150th anniversary of agricultural museology in Poland; Museum of Industry and Agriculture in Warsaw; National Museum of Agriculture and Agri-Food Industry in Szreniawa; mission; reinterpretation of agricultural heritage; International Association of Agricultural Museums (AIMA)

